

"Gafletten neş'et eden dalalet, pek garib ve acibdir. Mukareneti illiyete kalbeder. İki şey arasında bir mukarenet olursa, yani daima beraber vücuda gelirlerse, birisinin ötekisine illet gösterilmesi o dalaletin şe'nindendir..." izah?

Dalalet, insan fikrinin yanlış yola sapması demektir. Bütün batıl dinler, yanlış felsefi ekoller ve hak dinden ayrılan hatalı yollar bu kavramın içine girerler. Burada, yanlışlığın esasının gaflet olduğu, yani meselelere dikkatsizce ve üstünkörü bakmak olduğu vurgulanıyor.

Gafletten kaynaklanan yanlışlıklardan birisi de "mukareneti illiyete kalbetmek."

Mukarenet, "bitişiklik, yaklaşma, kavuşma" manasına gelmektedir. Burada "iki şeyin daima beraber vücuda gelmesi" manasında kullanılmıştır. Meyve ile ağaç arasında mukarenet vardır. Yani, daima meyve ağaçtan alınır. Bu süreklilik gafletle bakıldığında illiyete kalbolur; sanki meyveyi ağaç yapıyormuş gibi bir vehme yol açar.

Bu taktirde düşüncemizi şöyle sürdürmemiz gerekiyor:

Meyve ağacı da sürekli olarak topraktan çıkıyor. O halde, ağacı da toprağın yaptığını söylemek gerekiyor. Toprağın bu işi tek başına başarması mümkün değil. Meyvenin büyük çoğunluğunu su teşkil ediyor. Toprağın su ile bir ittifak içinde çalışmaları gerekiyor. Bu da yetmiyor, baharın gelmesi lazım. O halde, meyveyi ağaç yapmıyor, o meyve bütün bir kâinattan süzülüyor. Kâinat kimin ise yer küresi de onun; yer küresi kimin ise üzerindeki bütün ağaçlar onun; su onun, hava onun, bütün elementler onundur.

Ağacın meyve yapmayacağına en açık delil, başımızdaki saçlardır. Saçlarla baş arasında da bir mukarenet vardır. Bu ters mantığa göre, saçları başın yaptığını söylemek gerekiyor. Aynı yanlış kıyasla, tırnakları parmakların yaptığını, yavruları annelerin yaptığını, kuşları yumurtaların yaptığını hükmetmek gerekiyor.

Son cümlede çok ince bir hakikate dikkat çekiliyor:
"Halbuki devamlı mukarenet, illiyete delil olamaz."

Ağaç örneğimizden hareket edersek, daima meyvenin ağaçtan çıkması gösteriyor ki, bu İlâhî bir kanundur, ağaç da o kanunun mahkumudur, meyve de. Bir ağaç dilediği zaman, dilediği meyveyi verseydi, dilemediği zaman da vermeseydi, belki ağacın bu noktada bir tesiri olduğu akla gelebilirdir. Madem ki, elma daima elma ağacında

oluyor ve elma ağacı başka meyve verme veremiyor, o halde onu bu şekilde programlayan bir irade ve kudret var. Ve ağaç o iradenin mahkumu.

Bahar gelince çiçekler açıyor. Bu demek değildir ki, çiçekleri bahar mevsimi yapıyor. Aralarında mukarenet vardır, ama çiçeklerin vücuduna bahar illet olamaz. Baharı getiren, yağmuru yağdıran, toprağı yaratan kim ise çiçeğı yaratan da O'dur.